

БІБЛІЙНИЙ ОНОМАСТИКОН У ПОЕТИЧНОМУ ІДІОЛЕКТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Соколова А. Біблійний ономастикон у поетичному ідіолекті Тараса Шевченка; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається функціонування біблійних онімів у поетичних творах Тараса Шевченка. Проаналізовано особливості авторської рецепції біблійного тексту та стилістичні функції імен-символів.

Ключові слова: Біблія, біблійний текст, біблійний онім, пророк, Бог.

Твори Т. Шевченка на теми Старого і Нового Завітів становлять цілу епоху в освоєнні Біблії українською поезією. Один із наймісткіших у шевченкознавстві стереотипів – Шевченко-атеїст – давно видається ілюзорним. За словами Б. Степанишина, це твердження є абсурдним, злісним наклепом на поета, бо звертаннями до Бога буквально рясніє весь «Кобзар» [10, с. 17].

У ставленні Т. Шевченка до Бога спостерігається амбівалентність, однак Т. Шевченко, безумовно, був людиною релігійною, що можна підтвердити багатьма рядками його листів, щоденника, творів. У мемуарній літературі знаходимо багато розповідей про захоплення Т. Шевченка Біблією, яка постійно, особливо на засланні, була з ним, і яку він не раз перечитував. 9 січня 1856 р. він написав у листі до А. І. Толстої: «Тепер, і тільки тепер я повністю повірив у слово «Люблячи, караю вас». Тепер тільки молюся я і дякую йому (Богові) за безмежну любов до мене, за заслану випробу. Вона очистила, зцілила моє бідне хворе серце. Вона відвела призму від очей моїх, через яку я дивився на людей і на самого себе. Вона навчила мене, як любити ворогів і тих, хто нас ненавидить. А цього не навчить жодна школа, крім тяжкої школи випробування і тривалої розмови з самим собою. Я тепер відчуваю себе якщо не досконалим, то щонайменше бездоганним християнином. Як золото з вогню, як немовля із купелю, я виходжу тепер із похмурого чистилища, щоб почати нову, найбагатроднішу дорогу життя. І це я називаю істинним, справедливим щастям, щастям, якого шатобріанам й уві сні не побачити» [12, с. 147-148].

У поетичній спадщині Т. Шевченка чимало творів, що становлять художні інтерпретації біблійних образів та сюжетів («Неофіти», «Марія»), своєрідні біблійні переспіви на зразок таких поезій, як «Ісаїя. Глава 35. (Подражаніє)», «Осії. Глава XIV. (Подражаніє)», «Подражаніє Іезекіїлю. (Глава 19)», «Подражаніє 11 псалму», «Псалми Давидові» та ін.

Біблійні теми і мотиви у творчості Т. Шевченка неодноразово поставали об'єктом

досліджень Л. Білецького, В. Барки, Г. Грабовича, Є. Сверстюка, М. Павлюка, І. Дзюби, С. Росовецького, В. Сулими, В. Смілянської, Н. Чамати, Г. Клочка та інших шевченкознавців. Проте, слід зазначити, що мовна палітра Шевченкового дискурсу наповнена таким феноменом мовної номінації, як біблійні оніми, ще малодосліджена.

Пропонована стаття є спробою з'ясувати місце і функції біблійних онімів у поетичних творах Т. Шевченка.

Серед біблійних онімів, вжитих у поетичних творах Т. Шевченка, значне місце займають такі імена: Аврам, Аарон, Адам, Анафан, Іезекііль, Іеремія, Ісаїя, Марія та ін.

Бог Т. Шевченка – це «ціла його індивідуальність, його «я», його єство, його душа, його почуття та ідеали, його геній» [4, с. 27]. За словами В. Пахаренка, Т. Шевченко володів украй рідкісним для людини даром містичної інтуїції, творив у стані найвищого рівня натхнення – наїтія. Це дозволяло поетові «у моменти духовних осяянь бачити світ очима Бога» [8, с. 38].

Невипадково в творчості поета так плідно й розмаїто представлений образ пророка. Ю. Івакін зауважує, що в «історії світової поезії Біблія здавна була джерелом для поетів, що тяжіли до пафосного вірша громадянсько-викривального змісту... Патетика біблійних пророків відповідала власним стилістичним шуканням Шевченка, що прагнув створити поезію могутнього публіцистичного напруження» [5, с. 355].

У Старому Заповіті вміщено 19 книг пророків: Ісаїї, Іеремії, Іезекіїля, Осії та ін. У єврейських текстах пророків називали «набі» – той, хто сповіщає, промовляє від імені когось іншого. Бог покликав людину на пророцтво за власним вибором незалежно від її заслуг чи становища. Так, Ісаїя був аристократом, Іеремія та Іезекіїль – священниками, Амос – пастухом.

Пророк – гучномовець волі Божої, його устами Господь говорив те, що людей закликала до добра, в горі втішало, грішників приводило до тями. Тому помилково вважати, що головне завдання пророка – передбачати майбутнє. Сповіщаючи людям Божу волю, пророк найчастіше

обрамлював свої промови бурхливими символами, алегоричними описами й паралелями, взятими з військової тактики, зоології тощо, аби викликати зацікавлення й увагу слухачів.

Постать пророка, не визнаного та переслідуваного власним народом і царями, одна з провідних на сторінках Біблії. За біблійними розповідями, пророки Іезекїль, Ісайя, Іеремія, Іоан були вбиті.

У ряді творів Т. Шевченка докладно змальовано образ пророка. Одним із таких є вірш з однойменною назвою, в якому поет констатує: «Послав на землю ім **пророка** / Своєю любов благостить, / Святу правду возвістить!... / І мужа свята... горе вам! / На стогнах каменем побили» [11, с. 351].

Найвідоміший в Ізраїлі пророк **Ісайя**. Він народився приблизно 765 р. до Різдва Христового в Єрусалимі в аристократичній родині, пророкував там упродовж 40 років (740–700 рр.). За біблійною легендою, старозавітний пророк викривав іудейських царів і політиків, священників та й увесь народ за відступництво від законів господніх. За словами блаженного Ієроніма, **Ісайя** так описував майбутнє збавлення та блаженство, ніби згадував історію часів минулих [1, с. 301]. У поезії «Ісайя. Глава 35» слова пророка **Ісайї** сповнені світлої, піднесеної емоційної тональності: «Радуйтеся, вбогодухі, / Се **Бог** судить, визволяє / Долготерпеливих / Вас убогих. І воздає / Злодіям за злая!» [11, с. 455]. На думку Г.Клочака, Т.Шевченко «залишив у своєму переспіві багато образно-смыслових моментів із першоджерела. І якщо Шевченко додає свої образні штрихи, то вони ніби включають твір у контекст його поетичного світу, наповнюються характерним Шевченковим змістом» [7, с. 232-233].

Наскрізно струменить образ пророка в циклі «Три літа», який перейнято біблійною символікою. Епіграфи дібрано з Біблії, а біблійні вкраплення увиразнюються вживанням біблійних онімів. Так, ім'я пророка **Ієремії** Т. Шевченко згадує в епіграфі до поеми «Кавказ», взятому автором із «Плачу Ієремії». Поет ніби зіставляє свою долю з долею Ієремії, який був законним наступником Ісайї, мав твердіший характер, більшу силу переконань, наполегливість. Пророк Ієремія передвіщав загибель Вавилону, що полонив єврейський народ, та оплакував спустошення й руїну Єрусалима [2, с. 926-1025]. Промови Ієремії характеризували прийдешнє, майбутнє нації. Так, у поемі Т. Шевченка «Марія» пророцтво про прийдешність месії стає очевидним: « О люди! люди! /...Пророчество **Ієремія**, / **Ісайя** збулось! Збулось!» [11, с. 467].

У своїх віршах поет звертався до тогочасного читача, добре знайомого зі Святим Письмом, тому обмежувався тільки натяком на потрібні біблійні сюжети. Так, уживання оніма **Іезекїль** знаходимо тільки 1 раз у контексті

вірша «Єретик»: «І став еси / На великих купках, / На розпутті всесвітньому / **Іезекїлем**» [11, с. 192]. Цей біблійний онім у поетичній мові Т. Шевченка має сталу конотацію і вживається як символ. Л. Селіверстова стверджує, що традиційні поетичні символи, відображаючи новий час, нові соціально-історичні умови, в новому лексичному оточенні наповнюються новим смислом і часто передають авторську семантику [9, с. 5].

Ідеї мудрого Христового вчення проймають більшість поезій Т. Шевченка. У Шевченка **Бог** – «милий», «милосердний», «всюдисущий», «єдиний». Поет часто «тихенько» молиться, просить у Бога то долі-таланту, то снаги для плекання своїх дітей-поезій, то смерті, «бо на все **Божа** воля», «все од **Бога**».

Вживання біблійного оніма **Ісус Христос** на сторінках «Кобзаря» помічаємо неодноразово. Наприклад: «А сирот **іменем Христовим** / Замордували, розп'яли...» [11, с. 304]; [Месія, **Ісус**, Осанна] [11, с. 467].

Біблійний онім **Христос** та його лексичні варіанти (**Спаситель**, **Месія**), а також **Бог** (**Творець**, **Господь**) є художніми елементами різних творів. Завдяки розширенню їх функціональної сфери, ці біблійні назви стають символами.

Найбільш експресивним при творенні елегійного настрою виступає онім **Бог**, він займає помітне місце у словнику Т. Шевченка. Вже починаючи з «Причинної», у всьому «Кобзарі» поет самозречено благає від імені всіх доброзичливих і гнаних: «Молюся, **Господи**, помилуй, / Спаси Ти нас, Святая Сило [...] / [...] Не дай знущатися лукавим / І над твоєю вічно-славою, / Й над нами, простими людьми!» [11, с. 196].

Просити у Всевишнього прощення, молитися за Батьківщину заповідає поет нащадкам у поезії «Чи ми ще зійдемо знову»: «Свою Україну любіть, / Любіть її... Во врем'я люте, / В останню тяжкую минуту / За неї **Господа** моліть» [11, с. 285].

У «Подражанні 11 псалму» сумнів у ефективності духовної зброї трансформується у глибоку, священну віру в силу слова, яке автор ставить на сторожі коло «малих отих рабів німих». Поет лише благоговійно молить Творця: «Неначе срібло куте, бите / І семикрати перелите / Огнем в горнилі, – словеса / Твої, о **господи**, такі!» [11, с. 452].

Як відзначає О. Білецький, «у поезії Шевченка слово Бог може означати і грізного старозавітного Саваофа, і Христа, але частіше – ідею соціальної справедливості, а в інших випадках просто закон, що керує соціально-історичним процесом; далі – природу в усій її могутності й у всій її різноманітності. Значення щоразу з'ясовується з контексту» [3, с. 332]. У ліриці невольничого періоду онім **Бог** зустрічається у всіх названих значеннях, наприклад:

1) у значенні «грізного **Саваофа**»: «Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що прокляну святого **Бога**, / За неї душу погублю...» [11, с. 299].

2) у значенні соціальної справедливості, правди: «Тепер же злої тої долі/ Як **Бога**, ждати довелось...» [11, с. 284].

В останньому контексті онім **Бог** ужито з відтінком соціального звучання. Тут він виходить за рамки конфесійної лексики. Ця лексема зустрічається також і в риторично-ліричних звертаннях (**Боже** милий), і в прикметниковій формі (**божий**), що було у Шевченка тільки поетичною фразою, образним реченням, позбавленим релігійного значення.

«Живого істинного **Бога** слово правди» понесла і мати Ісуса Христа – Марія. Образ скорбної матері протягом віків посідає почесне місце в культурному фонді людства, наповнившись безліччю глибоких тлумачень та переосмислень. Поема Т. Шевченка «Марія» являє собою апофеоз матері-страдниці, образ якої є центральним у творчості поета.

Т. Шевченко послідовно йде за євангельським сюжетом, зберігаючи й біблійний онім **Марія**. Як відомо, у християнському світі це ім'я стало символом жіночності, мудрості, доброти, любові, глибокої духовності й чистоти, а також самопожертви і самовідданості. Для Т. Шевченка

Марія – в першу чергу символ Богоматері: «**Марія** з шляху не вставала, / **Марія** сина привела. / Єдиную твою дитину, / Що нас од каторги спасла! / І, пресвятая, неповинна, / За нас, лукавих, розп'ялась!» [11, с. 467].

Т. Шевченко любить у Марії все земне, душа її за всіх обставин залишається святою: «Все упованіє моє / На тебе, мій пресвітлий раю... / Святая сило всіх святих / Пренепорочная, благая» [11, с. 460]. Послідовні паралелі між героїнею поеми та Богоматір'ю переконують нас у тому, що онім Марія набуває символічного забарвлення саме в контексті. Як зазначає Ю. Карпенко, добір таких імен-символів значно підносить виразове навантаження онімів (та інших власних назв) і невимовно посилює магічну дію твору та читача [6, с. 67].

Отже, володіння глибокими знаннями в галузі філософії, християнської культури давали Т. Шевченкові можливість використовувати відомості різних хронологічних зрізів, черпати теми й сюжети не тільки із сучасного йому життя, а й з Біблії, псалмів старосврейських пророків.

Із збереженням усієї сакральності й високостві знакових імен християнства вони як компоненти високохудожнього поетичного цілого набувають не лише зображальних, а й виражальних функцій.

Література

1. Библиейская энциклопедия. – Москва: Терра, 1991. – 904 с.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. – К.: Українське біблійне товариство, 2003. – 1375 с.
3. Білецький О. Шевченко і західноєвропейські літератури // Від давнини до сучасності. – К.: Наукова думка, 1960. – Т. 2. – С. 265-287.
4. Євшан М. Й. Критика; Літературознавство; Естетика / Микола Євшан; Упоряд., передм. та примітки Наталія Шумило. – К.: Основи, 1998. – 658 с.
5. Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії до заслання. – К.: Наукова думка, 1964. – 371 с.
6. Карпенко Ю. О. Про антропонімію роману «Берестечко» Ліни Костенко // Записки з ономастики. – Одеса, 2001. – Вип. 5. – С. 62-67.
7. Клочек Г. Д. Поезія Тараса Шевченка: Сучасна інтерпретація. – К.: Освіта, 1998. – 240 с.
8. Пахаренко В. І. Шевченко – Кобзар: До коренів геніальності поета // Урок української. – 2000. – № 10. – С. 38-43.
9. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л. І. Селіверстова; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 19 с.
10. Степанишин Б. І. Краса, велич і трагедія України: (Узагальнюючі образи Шевченкового «Кобзаря») // Дивослово. – 1994. – № 3. – С. 13-18.
11. Шевченко Т. Г. Кобзар / Передм. О. Гончара; Приміт. Л. Ф. Козацької; Худож. В. С. Куткін. – К.: Дніпро, 1986. – 542 с.
12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 6 т. – Т. 6. Листи. Нотатки. Фольклорні записи. – К.: Видво Академії наук, 1964. – 640 с.

Алла Соколова

БИБЛИЙНИЙ ОНОМАСТИКОН В ПОЭТИЧЕСКОМ ИДИОЛЕКТЕ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Аннотация. В статье рассматривается функционирование библийных онимов в поэтических произведениях Тараса Шевченко. Проанализированы особенности авторской рецепции библийного текста и стилистические функции имен-символов.

Ключевые слова: Библия, библийный текст, библийный оним, пророк, Бог.

Alla Sokolova

***BIBLIYNY ONOMASTIKON IN POETIC IDIOLECT
TARASA SHEVCHENKO***

Annotation. The article considers the functioning bibliynyh Onima in poeticheskikh works of Taras Shevchenko. The features of the author's reception bibliynogo text and stylistic function names characters.

Key words: Bible, bibliyny text, bibliyny onim, prophet, God.

Стаття надійшла до редакції 30.12.2014 р.

Соколова Алла Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.